

KUR'AN'A YÖNELİK TAHRİF İDDİALARINA ZEYDÎ TEPKİ

Mehmet ÜMİT*

Özet

Kur'an'da tahrif (distortion) iddiaları, III./IX. asırda özellikle bu asrın ikinci yarısında yoğunlaşmıştır. Bu dönem, imam olacak kimsenin nassta açıkça belirtilmesi anlayışı ve bunu temellendirme tartışmalarının yoğunlaştığı, İmâmiyye'nin onbirinci imamı Hasan-ül-Askerî (260/874)'nin vefat edip, Şîa'nın adeta bir şaşkınlık ve arayış içinde olduğu zamanla da çakışır. Bu dönemde genelde Şîa tarafından öne sürülen Kur'an'da tahrif iddialarına yine Şîa'nın bir alt grubu sayılan Zeydîlerden eleştiriler gelmiştir. Bu çerçevede Kâsım Ressî (246/860), Kur'an'da Allah'ın kullarına itaati emrettiği ayetlerden bazılarını zikredip, bu ayetlerin mantiki sonucu olarak Kur'an'da bir eksikliğin mümkün olmadığını ispata girişir. Zira Allah'a hakkıyla itaat edebilmek için Kur'an'daki emir ve yasaklardan herhangi birinin eksik olmaması gerekir. Ona göre tahrif iddiasını salih bir kimseye isnat etmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü Hz. Muhammed vefat ettiğinde sahabeden Kur'an'ı yazı ve kıraat olarak pek çok kimse bilmekteydi. Daha sonra Kâsım, Hasan oğullarından birinin yanında Ali b. Ebî Tâlib, Selman ve Mikdat'ın el yazısıyla yazılmış bir mushaf gördüğünü ve onun mevcut Kur'an'ın aynısı olduğunu kaydeder. Konuyu daha sistematik ve ayrıntılı bir şekilde ele alan Hâdî ile'l-Hakk (298/910), Kâsım Ressî'den farklı olarak Kur'an'ın bir kısmının kaybolduğu kabul edildiği takdirde ortaya çıkacak sonuçlardan bahseder. Ayrıca sekaleyn hadisini delil göstererek Kur'an'da bir tahrif olmasının mümkün olmadığını ifade eder.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Tahrif, Kâsım Ressî, Hâdî ile'l-Hakk, Şîa.

Abstract

Zaydite Response to the Claims of Distortion in the Qur'an

The claims of distortion in the Qur'an increased especially in the second half of the 3rd/9th century. In this era, attempts to justify the thought that the person who would be the Imâm should be determined exactly by the *nass*, also increased, and also Hasan al-Asqari (260/874), the eleventh imam of the imâmate, died so the imâmate were in search of a new imâm. The claims of distortion in the Qur'an which were especially asserted by Shî'a were criticized by Zaydiyya which was considered as a subset of Shî'a. In this context, al-Qâsim al-Rassi (246/860), attempted to prove the integrity of the Qur'an by citing some verses of the Qur'an in which Allah ordered obedience to his creatures. According to al-Qâsim al-Rassi those verses indicates logically to the integrity of the Qur'an, because in order to act totally in obedience to Allah, there should be no deficiency in Qur'anic commands, prohibitions and permissions. In his view, to ascribe the distortion of the Qur'an to a follower of the prophet is also not acceptable, because while the prophet Muhammad died there were a lot of believers who memorised the whole Qur'an or copied it by writing. Al-Rassi also stated that he himself saw in the hand of a man, who belongs to sons of Hasan, a copy of the Qur'an that was written by the handwriting of Ali bin Abû Tâlib, Salmân and al-Mikdâd, and he declared that it was the same as the actual copy of the Qur'an. al-Hâdî ila al-Haq (298/910), who took the subject more systematically and more detailed, mentioned consequences when it is accepted some parts of the Qur'anic text were lost, as a difference from al-Rassi. Hâdî ila al-Haq, by citing the *thaqalayn* Hadith (Hadith of the two precious things) as an evidence, also declared it is impossible that there was a distortion in the Qur'anic text.

Key words: Qur'an, distortion, al-Qâsim al-Rassi, Hâdî ila al-Haq, Shî'a.

* Dr., Öğretim Görevlisi. Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi

1. Giriş

Kur'an'a yönelik eksiklik, fazlalık, anlamı çarpıtma ve benzeri iddialara "tahrif" denilir. Kavram olarak *tahrif*, bir yazıyı, bir metni aslî manasını değiştirecek şekilde bozma, yazılı metnin doğrudan doğruya değiştirilmesi, aslında doğru olan metinlerin okunurken keyfi olarak tağyiri, metinden bazı kısımların çıkarılması veya metne ilaveler yapılması, ya da aslî metni yanlış tefsir etme gibi muhtelif anlamlara gelir.¹ Râgıb el-İsfehânî, bu kavramı, anlamın çarpıtılması olarak şöyle yorumlamıştır: "Sözü tahrif etmek, iki yöne hamledilmesi muhtemel bir kelimeyi bir tek anlamla sınırlandırmaktır".² Tahrif terimi, doğrudan olmasa bile farklı varyantlarıyla Kur'an'da da yer almaktadır. Bu çalışmamızda, daha çok Kur'an'a ilişkin öne sürülen eksiklik ve fazlalık iddialarını ifade etmek için kullanılmıştır.

Tahrif kelimesinin anlamını bu şekilde izah ettikten sonra, asıl konumuz olan Kur'an'ın tahrifi iddialarına gelelim. Bu kavramın, Hz. Peygamber'in vefatından belli bir süre sonra ortaya çıkan siyasi mücadelelerde, tarafların kendi düşüncelerini meşrulaştırmak amacıyla gündeme getirilmeye başladığını görüyoruz. Bu dönemde, Kur'an'da eksiklik-fazlalık, metnin anlamını çarpıtma ve benzeri tartışmalar bağlamında kullanılmıştır. Bu çerçevede sahabe döneminde Kur'an'ın mushaf haline getirilmesi ve Kur'an nüshaları arasındaki farklılıklara ilişkin tartışmalara girmeyeceğiz.³ Biz çalışmamızda daha çok, Kur'an metninden bazı kısımların çıkarılması veya ilaveler yapılması anlamındaki tahrif iddialarına yönelik III./IX. asır Zeydî âlimleri tarafından yapılan eleştirileri inceleyeceğiz.

Söz konusu eleştirilere geçmeden önce Kur'an'da eksiklik veya fazlalık olduğuna dair iddialardan bazı örnekler vermek istiyoruz. Bu çerçevede Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin, muhtemelen 75-80/694-699 yılları arasında yazdığı *Kitâbu'l-ircâ* adlı eserinde Kur'an'ın tahrifiyle ilgili iddiaların Sebeiyye tarafından öne sürüldüğü kaydedilir. Burada Sebeiyye'nin,⁴ Allah'ın nebisinin Kur'an'dan onda dokuzunu gizlediğini iddia ettiği aktarılır.⁵

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Kur'an'da tahrif iddiaları II./VIII. asrın ortalarına kadar Sebeiyye başta olmak üzere Gulât Şiûler tarafından öne sürül-

1 F. Buhl, "Tahrif", *İA*, MEB Yay. , İstanbul 1979, c. IX, s. 667.

2 Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Kahraman Yay. , İstanbul 1986, 164.

3 Bu konuda bkz. F. Buhl, "Kur'an", *İA*, MEB, İstanbul 1977, c. VI, ss. 1003-1005.

4 Sebeiyye ve tarihi gerçekliği ile ilgili olarak bkz. Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, Araştırma Yay. , Ankara 2005, ss. 23-141.

5 Sönmez Kutlu, "İlk Mürciî Metinler ve Kitâbu'l-İrcâ", *AÜİFD*, Ankara 1998, c. XXXVII, ss. 327-328.

mekteydi. Ancak bu iddiaların, hicrî ikinci asrın ikinci yarısından itibaren nassla imamet anlayışının gündeme gelmesiyle birlikte Şîî grupların çoğunluğu tarafından benimsenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Şîa'nın ileri gelenleri, gerek halife meclislerinde, gerekse başka mahfillerde muhalifleriyle girdikleri tartışmalarda bu tür iddiaları rahatlıkla öne sürmekteydiler. Gelişen süreç içerisinde bu tür tartışmalarla ilgili pek çok rivayet gündeme gelmiş ve bunlar III/IX. asırdan itibaren Şîî hadis literatüründe yer almaya başlamışlardır. Bu konuda Ca'fer Sâdık ve oğlu Musa b. Ca'fer'in ashabından olan Ebû Ca'fer el-Ahvel Muhammed b. Ali b. Nu'man, Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi kendinden sonra imam olacak şahıs olarak açıkça belirttiğini savunur. İbn Hazm, onun *Kitâbu'l-imâme* adlı eserinde Ebû Bekir'in üstünlüğüne delil olarak kullanılan Tevbe 9/40. ayetteki "...Mağarada iki kişiden birisi iken arkadaşına 'üzülme Allah bizimle beraberdir' diyordu..." kısmını Allah'ın kesinlikle söylemediğini ileri sürdüğünü nakleder.⁶

Rafîzî-Şîî hadisçi Muhammed b. el-Hasan es-Saffâr (290/903), *Besâiru'd-derecât* adlı eserinde Hz. Peygambere inzal edilen Kur'an'ın, Hz Ali ve ondan sonra gelen imamlar dışında sadece kendisinde bulunduğunu öne süren kimsenin yalancı olduğunu ifade eder.⁷ Diğer bir Şîî rivayette Sâlim b. Ebî Seleme, Ebû Abdullah Cafer Sâdık'ın yanındaki birinden "insanların elindeki Kur'an'da bulunmayan metinler" duyduğunu, bunun üzerine Ebû Abdullah'ın onu durdurup, bu Kur'an'ı bırakıp insanların elindeki Kur'an'ı okumasını istediği, sonra bir mushaf çıkarıp, onun Hz. Ali tarafından Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği gibi yazılan mushaf olduğunu ve o günden sonra onu göremeyeceklerini söylediği ifade edilmektedir.⁸ Yine konuyla ilgili başka bir rivayette Câbir, Ebû Ca'fer Muhammed Bâkır'ın şöyle dediğini nakleder: "Rasulullah Mina'da ashâbı çağırdı ve ey insanlar, ben size Allah'ın kutsal kıldığı emanetleri (*hurumâtillah*), yani Allah'ın Kitabını, benim yakınlarımı ve Kâbe'yi, Beytü'l-Haram'ı bırakıyorum" dedi. Devamında Ebû Ca'fer, onların Allah'ın kitabını tahrif ettiklerini, Kâbe'yi yıktıklarını, Rasulullah'ın soyunu katlettiklerini ve Allah'a verdikleri bütün ahidlerden uzaklaştıklarını belirtir.⁹ Hişam b. Sâlim,

6 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm (ö. 456/1064), *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, tahk.: Muhammed Rahim Nasr-Abdurrahman Umeyra, Beyrut ts., c. V, s. 39.

7 Muhammed b. el-Hasan es-Saffâr (ö. 290/903), *Besâiru'd-derecâti'l-kübrâ fi fadâil-i Âli Muhammed*, takd. tsh. el-Hac Mirza Muhsin Küçebâği, Kum-Tahrân 1374, ss. 213-214.

8 Saffâr, *age*, 213; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub b. İshak el-Kuleynî (ö. 328-329/940-941), *Usûlü'l-kâfi*, Farsça çev. ve şerh: Seyyid Cevad Mustafavî Horasânî, I-IV, Tahrân, ts., c. IV, ss. 443-444. Saffâr, sonraki sayfada da buna benzer rivayetler aktarır.

9 Saffâr, *age*, ss. 433-434. Aynı yerde Ebû Ca'fer'in Kitab'ın zail olmayacağını da ifade ettiği nakledilir.

Ebû Abdillâh'tan naklederek Cebrail'in Hz. Muhammed'e getirdiği Kur'an'ın on yedi bin ayet olduğunu ifade eder.¹⁰

Ali b. İbrahim el-Kummî (307/919), *Tefsîr*'inin girişinde Kur'an'da değişme ve bozulma olduğundan bahsederek şöyle der: "Ebû Abdillâh (Ca'fer Sâdık) 'Siz insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz'¹¹ ayetini okuyan bir kimseye 'Emîrül-Mü'minîn'i ve Hüseyin b. Ali'yi öldürenler mi hayırlı ümmettir' diye sormuş; kendisine ey Allah'ın oğlu öyleyse bu ayet nasıl nâzil olmuştur diye sorulduğunda, 'entüm hayra eimmetin uhricet li'n-nâsi' (siz insanlar için çıkarılmış hayırlı imamlarsınız) şeklinde nâzil oldu demiştir." Ali b. İbrahim el-Kummî'ye göre bu, Kur'an'da eksilme ve bozulma olduğunun en güzel örneğidir. Yine ona göre Kur'an'dan bazı hususların çıkarılmış olduğuna Mâide 5/67 (Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et), buna açık bir delil teşkil eder. Zira ayetteki (Ey Peygamber! Rabbinden sana *Ali hakkında* indirileni tebliğ et) 'fî Aliyyi' (Ali hakkında), ibaresi çıkarılmıştır.¹²

Kummî, Ebû Abdillâh Ca'fer Sâdık'ın yanında "ve'c'alnâ lil-müttakîne imâma"¹³ ayeti okunduğunda "onlar, yüce Allah'tan kendilerini imamlar yapması gibi büyük bir şey istiyorlar" dedi. Ona bu nasıl olur denilince, Allah'ın bu ayeti "ve'c'al lenâ mine'l-müttakîne imâma" "bizim için müttakilerden önder yap" şeklinde nâzil ettiği cevabını verdiğini aktarır.¹⁴ Ca'fer b. Muhammed'in "en tekûne ümmetün hiye erbâ min ümmetin"¹⁵ (bir ümmetin diğerlerinden daha çok olmasından ötürü...) ayetini "en tekûne eimmetün hiye ezkâ min eimmetiküm" (İmamların sizin imamlarınızdan daha zeki olmasından ötürü...) şeklinde olduğunu, kendisine insanların bu ayeti "hiye erbâ min ümmetin" şeklinde okuduklarını söylediklerinde yazılar olsun, "erbâ" nedir, dediğini ve eliyle bu kelimenin çıkarılmasını işaret ettiğini nakleder.¹⁶ Kummî, Şuarâ 26/227

10 Kuleynî, *Usûlü'l-kâfi*, c. IV, s. 446. Kuleynî burada (ss. 440-446), tahrife ilişkin başka rivayetler de aktarır. Ayrıca o, Hz. Ali ve Ebû Cafer'den, inzal edilen Kur'an'ın üç veya dört parçadan meydana geldiğini, birinci parçanın kendileri, ikinci parçanın düşmanları, üçüncü parçanın sünen ve emsal, dördüncü parçanın farzlar ve ahkam hakkında olduğunu nakleder. Bkz. Kuleynî, *age*, c. IV, ss. 435-436.

11 Âl-i İmrân 3/110.

12 Ebu'l-Hasen Ali b. İbrahim b. Hâşim Kummî (ö. 307/919), *Tefsîrü'l-Kummî*, I-II, Müessesesi-i Dâri'l-Kitâb, Kum 1404, c. I, s. 10; İhsan İlahi Zâhir, *Şîa'nın Kur'an İmâmet ve Takiyye Anlayışı*, çev.: Sabri Hizmetli, Hasan Onat, Ankara 1984, s. 94.

13 Furkan 25/74. Tamamı aktarılmayan ayetin bu kısmının meali şöyledir: "...Bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder yap."

14 Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, c. II, s. 117.

15 Nahl, 16/92.

16 Kummî, *age*, c. I, s. 389.

ayetin önce Hz. Muhammed'in Âl'inden ve hidayete ermiş taraftarlarından bahsettiğini: "...Ancak inanıp yararlı işler işleyenler ve Allah'ı çok ananlar bunun dışındadır" daha sonra Âl-i Muhammed'in düşmanlarını ve onların haklarını yiyenleri "ve seya'lemu'l-lezîne zalemû Âl-e Muhammedin hakkahum eyye munkalibin yenkalibûn" (Âl-i Muhammed'in haklarına zulmeden kimseler, nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını anlayacaklar) şeklinde zikrettiğini ve bu ayetin böyle nâzil olduğunu zikreder.¹⁷ Burada zikredilen 'Âl-e Muhammedin hakkahum' ibaresi Kur'an'da yoktur.

Kuleynî, Ebû Ca'fer Muhammed el-Bâkır'dan nakille, Cebrâil'in Nisâ 4/170 ayetini Hz. Muhammed'e "yâ eyyühe'n-nâsu kad câekumu'r-Resûlu bi'l-hakki min Rabbikum *fi velâyeti Aliyyin*. Fe âminû hayran lekum ve in tekfurû fe inne lillâhi mâ fi's-semavâti ve'l-ard." "Ey insanlar, Peygamber, Rabbinizden *Ali'nin velayeti hakkında* gerçeğe geldi, inanın bu sizin hayrınızdır. İnkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır" şeklinde getirdiğini aktarır.¹⁸ Yine Ebû Ca'fer'den nakille Cebrâil'in İsra 17/89 ayetini Hz. Muhammed'e "fe ebâ ekseru'n-nâsi *bi-velâyeti Aliyyin* illâ küfûrâ." "İnsanların çoğu, *Ali'nin velayetini* inkâr etmede direndiler" şeklinde nâzil olduğunu zikreder.¹⁹ Kur'an'da "bi-velâyeti Aliyyin" ibaresi yoktur. Kuleynî Hz. Ali ve imamlarla ilgili kısımların Kur'an'dan çıkarıldığına ilişkin daha pek çok örnek aktarır.²⁰

Yukarıda örnekleri verilen Kur'an'da eksiklik veya fazlalık olduğuna ilişkin iddialar III./IX. asrın sonlarına doğru yoğunlaşmıştır. Bu dönem, imam olacak kimsenin "nass yoluyla açıkça belirtilmesi" şeklinde ifade edilebilecek İmâmîyye inancının teşekkülünün yaşandığı dönemdir. Söz konusu süreçte, İmâmîyye kimliğinin temayüz eden niteliği olan imamet nazariyesi tartışılmış,²¹ Müslümanlar nezdinde en güçlü meşruiyet kaynağı olan Kur'an'dan ayetlerle temellendirilmeye çalışılmış ve bu imâmet anlayışına eleştiriler yöneltmiştir.²²

17 Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, c. II, s. 125; Zâhir, *Şîa'nın Kur'an İmâmet ve Takiyye Anlayışı*, s. 104. Kummî, En'am 6/93 ayetinde de benzer bir iddia öne sürer. Bkz. Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, c. I, s. 211.

18 Kuleynî, *Usûlu'l-kâfi*, c. II, s. 295.

19 *Aynı eser*, c. II, s. 296.

20 Bu hususta bk. Kuleynî, *age*, c. II, ss. 279-314; c. IV, ss. 443-444. Kur'an metninin tahrif edildiğiyle ilgili rivayetler ve bunların değerlendirmesi için bkz. Zâhir, *Şîa'nın Kur'an İmâmet ve Takiyye Anlayışı*, ss. 68-139; Şaban Karataş, *Şîa'da ve Sünni Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, Ekin Yay., İstanbul 1996, 116-154; Mehmet Atalan, "Şii Kaynaklarda Ali b. Ebi Tâlib ve Fâtma Mushafî", *Dinî Araştırmalar*, Ankara, Eylül-Aralık 2005, c. 8 sayı:23, ss. 93-107. Ayrıca Şîa'dan tahrifle ilgili rivayetleri aktaran yazarlar hakkında bkz. Karataş, *age*, ss. 158-173.

21 Bu dönemde imamette açık nass anlayışını öne sürenlerle ilgili olarak bkz. Mehmet Ümit, *Şii-Mu'tezilî İmâmet Tartışmaları ve İskâfî'nin Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, ss. 25-38.

22 Bu konuda bazı Mu'tezilîler, açık nass anlayışını öne süren Şii kelimelere karşı çıkmışlardır.

Kur'an'dan temellendirme yaparken istenilen deliller bulunamadığında "Kur'an'ın elimizdeki Kur'an metninden çok daha fazla olduğu", "onun çoğunun yok olduğu,"²³ "Hz. Ali ve ondan sonra imam olacak şahıslarla ilgili kısımların ve Kureyş'ten pek çok kimsenin ismen kâfir olduğunun belirtildiği kısımların çıkartıldığına" ilişkin rivayetler aktarılmıştır.²⁴ Dolayısıyla imameti temellendirebilmek uğruna Kur'an feda edilmiştir. Nitekim Kur'an'da tahrif iddialarının, amaçlanandan çok daha büyük sıkıntılara yol açacağı, çeşitli gruplarca verilen sert tepkilerin de etkisiyle sonraki İmamî âlimlerin çoğunluğu tarafından anlaşılacak bu iddialar reddedilmiş ve Kur'an'ın elimizdeki Kur'an olduğu ifade edilmiş,²⁵ hatta bazıları bu konuya ilişkin müstakil eserler kaleme almışlardır.²⁶ İmamın nassta açıkça belirtilmesi gerektiği şeklinde formüle edebileceğimiz imamet nazariyelerini de, bir yandan elimizdeki Kur'an'ın bazı ayetlerini te'vil yoluna giderek, diğer yandan da Kur'an dışında aklî ve ahbara dayalı yollarla ispatlamaya çalışmışlardır.²⁷

Farklı mezheplere mensup pek çok âlim, Kur'an'da tahrif olduğuna ilişkin söz konusu iddiaları reddetmekle birlikte bu meseleye en fazla tepki gösteren gruplardan biri de Zeydîler olmuştur. Bu çerçevede III./IX. asırda Kur'an'ın eksikliğine ilişkin öne sürülen iddiaları değerlendirip, onlara cevap veren iki Zeydî âlim öne çıkıyor: Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (246/860) ve onun torunu, Yemen Zeydî Devletini kuran Hâdî ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyn (298/910). Bu Zeydî yazarlardan Kâsım Ressî, konuyu genel olarak ve kısaca ele alırken, torunu Hâdî ile'l-Hak ise ayrıntılı ve daha sistematik olarak incelemiştir. Bu da bizde, onun döneminde Kur'an'da eksiklik iddialarının daha organize olmuş gruplarca gündeme getirildiği ve çok daha ciddi boyutlara ulaşmış olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Yine onun yaşadığı dönem, İmamîlerce Gaybet-i Suğra dönemi (260-329/874-941) olarak adlandırılan dönemdir. Kur'an'da eksiklik iddiaları hususunda önce Kâsım Ressî'nin verdiği cevapları inceleyelim.

Bkz. Ümit, *Şii-Mu'tezilî İmâmet Tartışmaları ve İskâfî'nin Yeri*, s. 48; Aydın, *Mu'tezilî İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Araştırma Yay., Ankara 2003, ss. 154-156. Ayrıca Zeydiyye içinden de bu anlayışa eleştiriler gelmiştir.

23 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn*, çev.: Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, İstanbul 2005, s. 72.

24 Kuleynî, *Usûlü'l-kâfi*, c. II, ss. 279-314, c. IV, ss. 440-446.

25 Şeyh Sadûk (ö. 381/991), Şeyh Müfîd (ö. 413/1022) ve Seyyid Murtazâ (ö. 436/1044), Kur'an'da eksiklik iddialarını reddeden İmamî âlimlerden bazılarıdır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mazlum Uyar, *İmâmîyye Şiâsi'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, Ayışığı Yay., İstanbul 2000, ss. 257-258; Karataş, *Şiâ'da ve Sünnî Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, ss. 174-188.

26 Şiîler tarafından tahrif iddialarını reddetmek için yazılan eserlerle ilgili olarak bkz.; Karataş, *Şiâ'da ve Sünnî Kaynaklarda Kur'an Tarihi*, ss. 188-189.

27 Uyar, *Ahbârîlik*, ss. 256-257.

2. Kâsım Ressî'nin Cevapları

Zeydiyye içinde, mezhep esaslarını ilk olarak sistematize eden, akli öne çıkaran ve Mu'tezile esaslarını -ayrıntılarda farklılık olsa da- ilk benimseyen kişi, Kâsım b. İbrâhim b. İsmail b. Tabataba er-Ressî (169-246/785-860)'dir. O bu konuyu, *Medîhu'l-Kur'ani'l-kebîr*²⁸ ve oğlu Muhammed'in kendisine sorduğu sorulara cevapları içeren *Mesâilu'l-Kâsım*²⁹ adlı risalelerinde ele alır.

Kâsım Ressî, *Medîhu'l-Kur'ani'l-kebîr*'de Kur'an'da bir eksilme ve kaybolmanın olmasının şu ayetlerle çelişeceğini ifade eder: "Allah bir kavmi doğru yola ilettikten sonra, sakıncaları gereken şeyleri kendilerine açıklamadıkça onları saptıracak değildir. Allah her şeyi bilendir."³⁰ "Ey cin ve insan topluluğu, içinizden, size ayetlerimi anlatan ve bugününüzle karşılaşacağımıza dair sizi uyaran elçiler gelmedi mi?" "Kendi aleyhimize şahidiz" dediler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendilerinin kâfir olduklarına şahitlik ettiler."³¹ "İşte Rabbinin doğru yolu budur. Biz, öğüt alanlar için ayetleri geniş geniş açıkladık."³²

Yukarıdaki ayetlerde Kur'an'da, Allah'ın sırât-ı müstakiminin açıklandığı, insanların hesaba çekileceği ve onun insanlar için hidayet rehberi olduğu ifade edilir. Dolayısıyla Kâsım Ressî, bu hususların gerçekleşebilmesi için mantıken onda herhangi bir eksilme veya kaybolmanın mümkün olmaması gerektiğini ve Allah'ın buna müsaade etmeyeceğini ifade eder.³³

Yine Kâsım, İsra 17/9³⁴ ayetini aktardıktan sonra, bundan sonra herhangi bir kimsenin bir özrü ve gerekçesinin kalamayacağını, Allah'a Kur'an'ın bir kısmını zayi etmesi gibi bir iftiranın atlamayacağını ve Allah'ın, kullarına, kendisine itaat etmelerini emrettiğini belirtir.³⁵ Dolayısıyla itaatin nasıl olacağını bildirildiği Kur'an'da herhangi bir eksikliğin bulunması durumunda Al-

28 Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasen b. Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 246/860), *Medîhu'l-Kur'ani'l-kebîr*, (a.mlf, *Mecmûu Kütübi ve resâilü'l-imâm el-Kâsım b. İbrâhim el-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, San'a 2001) içinde c. II, ss. 7-28. Bundan sonra *Medîhu'l-Kur'ani'l-kebîr*'e bulunulan referanslarda verilen sayfa numaraları da, Kâsım'ın *Mecmûu* içinde yer alan metnin sayfa numaralarıdır.

29 Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasen b. Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 246/860), *Mesâilu'l-Kâsım*, (a.mlf, *Mecmûu Kütübi ve resâilü'l-imâm el-Kâsım b. İbrâhim el-Ressî*, I-II, tahk.: Abdülkerim Ahmed Cedbân, San'a 2001) içinde c. II, ss. 551-663. Bundan sonra *Mesâilu'l-Kâsım*'a bulunulan referanslarda verilen sayfa numaraları da, Kâsım'ın *Mecmûu* içinde yer alan metnin sayfa numaralarıdır.

30 Tevbe 9/115.

31 En'am 6/130.

32 En'am 6/126.

33 Ressî, *Medîhu'l-Kur'ani'l-kebîr*, ss. 15-16.

34 Bu ayetin meali şöyledir: "Gerçekten bu Kur'an en doğru yola iletir ve iyi işler yapan mü'minlere, kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdeler".

35 Ressî, *age*, ss. 16-17.

lah'a kulluğun gereği gibi yerine getirilemeyeceği, bunun kullardan kaynaklanan bir durum olmadığı gibi onun Allah için de düşünülmemeyeceğini îmâ eder. Söz konusu hususu desteklemek için En'am 6/153, A'raf 7/3, En'am 6/155 ayetlerini aktarır.³⁶ Eksiklik iddiasında bulunanların, farkına varmadan Kur'an'a iftira attıkları ve bilmedikleri konuda Allah'a iftirada bulduklarını zikreder.³⁷

Kâsım Ressî yukarıda belirtilen ayetlerin mantıki sonucu olarak Kur'an'da eksikliğin olamayacağını ifade ettikten sonra Allah'ın Kur'an'ı koruyacağını açıkça bildirdiği ayetleri aktarır.³⁸ Burada "Kur'an'ı korumayı Allah taahhüt etmişken onun bir kısmının kaybolması nasıl mümkün olabilir" der.³⁹ O, Kur'an'dan bir kısmın kaybolduğu bilgisini salih bir kimseden rivayet ettiğini söyleyen kişinin sözüne de itibar edilmeyeceğini, çünkü Allah Resulünün ashabından pek çok kimse yazı ve kıraat olarak Kur'an'ı biliyorken bunun mümkün olmadığını zikreder.⁴⁰

Kâsım Ressî, kendi zamanında Kur'an ayetlerini okuyanlardan eksiltme ve çoğaltma yapanlar arasında pek çok ihtilaf olduğunu ve söz konusu eksiltme ve çoğaltmalardan (Kur'an ayeti okurken araya başka bir ayeti katmak gibi) hak ve doğru olanların Kur'an'dan, yalan ve batıl olanların ise şeytandan olduğunu kaydeder. Bu çerçevede, Rafizîler ve Gulât'tan "*Vallahu'l müstean mine'l-Kur'an*" ifadesini "*vallahu'l-müstean mine'l-Kurât*" diye okuyanlar olduğunu duyduğunu ifade eder.⁴¹

Buraya kadar aktardıklarımızdan, yazarın Müslümanlardan Kur'an'ın eksikliğini iddia edenlere karşı, Kur'an ayetlerinden deliller sunduğu ve bu delillerin mantıki sonucu olarak Kur'an'da herhangi bir eksikliğin olmasının mümkün olmadığına işaret ettiği görülmektedir. Bu hususu, yukarıda naklettığımız, oğlu Muhammed b. Kasım'ın sorduğu çeşitli sorulara verdiği cevaplardan olu-

36 Bu ayetlerin mealleri şöyledir: "İşte benim doğru yolum budur, ona uyun, (başka) yollara uymayın ki sizi O'nun yolundan ayırmam! Korunmanız için (Allah) size böyle tavsiye etti" (En'am 6/153; "(Ey insanlar), Rabbinizden size indirilene uyun ve O'ndan başka velîlere uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!" (A'râf 7/3); "İşte bu (Kur'an) da indirdiğimiz mübarek kitaptır. O'na uyun ve ve korunun ki size rahmet edilsin!" (En'am 6/155).

37 Ressî, *Medihu'l-Kur'ani'l-kebîr*, s. 17.

38 Bu ayetlerin mealleri şöyledir: "O zikri (Kitab'ı) biz indirdik; ve onun koruyucusu da elbette biziz!" (Hicr 15/9); "Hayır, (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o, şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada (yazılı)dır." (Buruc 85/21-22).

39 Ressî, *Medihu'l-Kur'ani'l-kebîr*, s. 17; a.mlf, *Mesâilu'l-Kâsım*, s. 612. Ayrıca Kâsım *Mesâil*'de (s. 612), Muavvizeyn'in Kur'an'dan olup olmadığına ilişkin soruya cevabında onların Kur'an'dan olduğunu kaydeder.

40 Ressî, *Medihu'l-Kur'ani'l-kebîr*, s. 17. Burada, eksiklik olduğunu ifade edenin getirdiği deliline karşılık Allah'ın delilinin daha üstün olduğunu belirtir ve bu bağlamda En'am 6/149 ve Enbiya 21/18 ayetlerini aktarır.

41 Ressî, *Mesâilu'l-Kâsım*, s. 595.

şan *Mesâilu'l-Kâsım'* da, döneminde Râfıza ve Gulât'tan bazılarının Kur'an'dan bazı kelimeleri farklı okuduklarını ifade etmesi de teyit eder.

Kâsım Ressî, bir başka yerde mushaf hakkında ihtilaf olup olmadığı sorusuna şöyle cevap verir: "Ali b. Ebî Tâlib'in, Selman'ın ve Mikdad'ın hattıyla/yazısıyla yazılmış mushafı gördüm. O, inzal edildiği gibi olup, Hasan oğullarından birinin yanındadır. İmam imametini ilan ettiğinde siz onu okuyacaksınız. O mushaf elimizdeki mushaf arasında "Kâtilû ve uktulû" gibi okunmuş farkları dışında bir fark yoktur. Surelerin dizilişi de aynıdır."⁴²

Ayrıca Kâsım Ressî, Garanik hadisesine de değinir. Bu çerçevede, cümle dizilişindeki bozukluğu, çirkinliği ve zayıflığı açık olan bir ifadeyi, Arapların belâğat sahiplerinden biri bile söylemezken akılların kavrayamadığı ve hikmet yönünden sözünün benzeri olmayan Allah veya Resulünün söylemesinin mümkün olmadığını ifade eder.⁴³

Kasım Ressî'nin, Rafıza'nın Kur'an'ın eksik olduğu şeklindeki iddialarına yönelik cevapları, genel olarak yukarıda aktardığımız çerçevede olmuştur. Kasım Ressî gibi alimler, söz konusu iddiaları eleştirseler de benzer fikirler bazı Şiîler tarafından daha uzun süre gündemde tutulmaya devam etmiştir. Hatta Kur'an'a yönelik eksiklik ithamları, III/IX. asrın ikinci yarısından itibaren teşekkül etmeye başlayan İmamiyye Şiası içerisinde de taraftar bulmuş, onlara karşı benzer cevaplar yine verilmişti.

Dönemin Kur'an'a yönelik eksiklik iddialarına cevap verenlerden biri olarak da, yine bir Zeydî ve aynı zamanda Kasım Ressî'nin torunu olan Hâdi ile'l-Hakk (298/910)'ı görmekteyiz.

3. Hâdi İle'l-Hakk'ın Cevapları

Hâdi ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım er-Ressî (245-298/859-910), imâmeti Zeydî mezhep esasları içine dahil eden ve Yemen'de Zeydî Devletini kuran kimsedir. Dolayısıyla hem yazdığı eserler hem de devlet başkanı olarak fikirlerini pratiğe yansıtması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. O, Kur'an'ın eksikliği iddialarını reddetmek için *er-Redd alâ men zeame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*⁴⁴ başlıklı müstakil bir risale kaleme almıştır.

42 Ressi, *Mesâilu'l-Kâsım*, s. 631.

43 *Aynı eser*, s. 595.

44 Hâdi ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin b. Kâsım b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Hasen b. Hasen b. Ali b. Ebî Tâlib (ö.298/910), *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, [a.mlf, *Mecmûu resâilî'l-imâm el-Hâdî ile'l-Hakk el-Kavîm Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kâsım b. İbrâhim: er-Resâilü'l-usûliyye*, tahk.: Abdullah b. Muhammed eş-Şâzelî, Amman-Sa'de 2001] içinde ss. 460-464. Bundan sonra *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*'ya bulunulan referanslarda verilen sayfa numaraları, Hâdî'nin *Mecmûu resâil*'i içinde yer alan metnin

Hâdî ile'l-Hakk, bu konuyu, karşısında Kur'an'dan bir kısmın kaybolduğunu benimseyen bir kimseyi tahayyül ederek soru-cevap tarzında ele alır. Bu çerçevede insanların elindeki Kur'an'ın Hz. Muhammed'e inzal edilen Kur'an olduğunu, onda bir eksiklik veya fazlalık olduğunu kabul eden ve Kur'an'ın bir kısmının kaybolduğunu ileri süren kimseye, Allah'ın kullarına karşı delillerinin kaç tane ve neler olduğunu sorar? Ona göre, karşısındaki hayali muhatabı da kaçınılmaz olarak şöyle cevap verir: Kitaplar, elçiler, akıllar ve hidayete/doğru yola ulaştırılan imamlar. Muhatabı bunları itiraf ettiğinde ona, Allah'ın her bir hüccetinde gereğinin yerine getirilmesi gereken pekiştirilmiş farzları yok mudur? sorusunu sorar. Bu soruya 'hayır' cevabını verirse küfre gireceğini söyler, 'evet' derse ona söz konusu hüccetlerden her birinin işlevinin ne olduğu ve Allah'ın söz konusu hüccetleri yaratmasının ne anlama geldiğini sorar. Muhatabı cahilse zaten bunları bilmeyeceğini, bilgili ise buna delille ve doğru bir şekilde şöyle cevap vereceğini ifade eder: Akıl delili, idrak edebildiği mahlukât-tan yola çıkarak yaratıcıya ulaşsın (fiilden faili idrak edebilsin) ve dolayısıyla Allah'ı ikrar edip, eşyayı birbirinden ayırt edebilsin ve neyin kötü neyin iyi olduğunu bilsin diye yaratılmıştır. Nebiler, insanları Allah'a imana davet etmek, buluşma/hesap günü hakkında uyarmak, kullara bir olan yaratıcıya ilişkin deliller sunmak, onlara ihtilaf ettikleri hususları beyan etmek ve buna benzer amellere davet etmek için gönderilmiştir. İmamlar, nebilerin şeriatlarına yöneltmek, kullar arasında adaletle hükmetmek, yeryüzünde bozgunculuk ve fesadı ortadan kaldırmak için var kılınmıştır. Kitaplara gelince, onların içinde Allah'ın farzları, delilleri, helali ve haramı vardır. Kullarına helal kıldıkları ve haram kıldıklarının açıklaması, onlara yapmalarını emrettiği ve yasakladığı şeyler, kulları hakkındaki kesinleştirdiği hükümleri ve uymadıkları takdirde aleyhlerine olacak şeyler vardır.⁴⁵ Yazar burada Enfal 8/42. ayetin "...Helak olan açık delille helak olsun; yaşayan da açık delille yaşasın. Çünkü Allah, işitendir, bilendir" kısmını aktarır. Bununla, az önce belirtilen Allah'ın delillerinin apaçık olduğunu ve bundan sonra sorumluluğun insana kaldığına işaret eder.

Hâdî, muhatabı yukarıdaki gibi cevap verdiğinde, onun gafletine, şaşkınlığına cehaletine dikkat çeker ve onu ne söylediğini bilmemekle itham eder. Kitapların ve onların en büyüğü Hz. Muhammed'e indirilen rahmet, şifa, rehber olan, yapılması gereken farzların ve inanç esaslarının içinde bulunduğu, helali-haramı açıklayan Kur'an'ın, yukarıdaki şekilde olduğunu kabul ettiği halde

sayfa numaralarıdır.

45 Hâdî ile'l-Hakk, *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, s. 460. Yazar burada Enfal 8/42. ayetin bir kısmını aktarır. Bu kısmın meali şöyledir: "...Helak olan açık delille helak olsun; yaşayan da açık delille yaşasın. Çünkü Allah, işitendir, bilendir".

Kur'an'dan bir kısmın kaybolduğunu söylemesinin çelişki olduğuna işaret eder. Yine Kur'an'daki, "...Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır..." (En'am 6/38), "...Sana bu Kitabı, her şeyi açıklayan, Müslümanlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik" (Nahl 16/89) ayetlerini, Allah'ın resulüne Kitab'a ve onun içindekilere uymasını emrettiği; "Rabbinden sana vahy olunana uy..." (En'am 6/106),⁴⁶ ayetini benimsedikten sonra, "Kur'an'ın bir kısmı kayboldu, elimizde onun az bir bölümü kaldı." diyemeyeceğini, böyle demesinin bir çelişki olduğunu ifade eder; "Kur'an, Rahman'ın kullarına gönderdiği esasları içerir, Kur'an'da Allah'ın işlerinden muhtaç olunan her hususla ilgili her şey vardır. Eğer Kur'an'ın bir kısmı kaybolmuş olursa, Allah'ın farzlarının çoğu kaybolmuş, Allah'ın hücceti ortadan kalkmış, terk edilmiş, iptal edilmiş ve reddedilmiş olur. Batılın şaşkınlığı ve karanlığı Hakk'ın nuru ve güzelliği ile değiştirilmiş olur."⁴⁷

Hâdî ile'l-Hakk, bunun sonucu olarak da, kulların bilmedikleri hususlarda doğruyu/hakkı bilmemeleri nedeniyle fesadı işlemelerinden, Allah'ın Kitabı'nın kaybolan kısımlarındaki farzları terk etmelerinden dolayı en ufak bir günahlarının olmayacağını, çünkü onların o farzlardan habersiz olduklarını, onları bilmediklerini, o farzları bulamadıklarını ve o farzlara muttali olup, onların bilgisine sahip olmadıklarını ifade eder.⁴⁸

Hâdî ile'l-Hakk, Kur'an'ın eksikliğiyle ilgili iddialara bu şekilde cevap verdikten sonra, Kur'an'ın bir kısmının kaybolduğu şeklindeki iddialar kabul edildiği takdirde bunun meydana getireceği sonuçları ortaya koymaya çalışır.

3.1. Kur'an'ın Bir Kısmının Kaybolduğunu İleri Sürmenin Dinî Değeri/Değersizliği

Hâdî ile'l-Hakk, dedesi Kâsım Ressî'den farklı olarak bu konuya değinir ve onu ayrıntılı olarak ele alır. Ona göre Kur'an'ın bir kısmının kaybolduğunu söyleyen kimsenin bu sözünden dolayı dini ve düşüncesi/yapıp ettikleri bozulur. Bu durumda o, ne sağlıklı herhangi bir delil getirebilir ne de onun herhangi bir açıklaması makbul olur. Onun getirdiği delilin ve izahın bir değeri de olmaz. Zira biri ona dese: "Sen ey münazaracı, Kur'an'da nasih-mensuh, emir-nehîy ve haber bulunduğunu bildiğin halde Kur'an'ın bir kısmının hatta çoğunun kaybolduğunu ileri sürüyorsun. Bu durumda senin iddiana göre insanların elinde asıl Kur'an'dan geriye kalan bu kalıntıdaki farzların/görevlerin hepsi Kur'an'ın

46 Hâdî ile'l-Hakk, *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, s. 461.

47 Aynı yer.

48 Aynı yer.

neshedilmiş kısmıdır ve hiç bir hüküm ifade etmez. Hüküm ifade eden kısım ise, mevcut metni nesh etmiş olup, kaybolmuş olan metnin içinde bulunur." Hâdî ile'l-Hakk, bununla onu susturmuş ve onun, savunduğu Kur'an'ın bir kısmı kaybolmuştur görüşünü de çürütmüş olur. Bu durumda söz konusu kimse ya bütün Müslümanlar tarafından bilinen Kur'an'daki hükümleri geçersiz kılmak zorunda kalır veya mecburen hakka döner ve Kur'an hakkında doğru olanı söyler. Mevcut metnin indirilmiş Kur'an'ın bizzat kendisi olduğunu, ondan hiçbir şeyin/kısmın kaybolmadığını, onun her türlü tahriften korunmuş, her türlü bozulmaya karşı muhafazalı olduğunu ikrar eder.⁴⁹ Böylece Hâdî onu ilzam etmiş olur. Çünkü muhatabı, Kur'an'ın bir kısmının kaybolduğunu ileri sürmektedir. Hâdî'ye göre bu görüşü öne süren kimse, Müslümanların elinde olan Kur'an'daki farzların nâsîh mi mensuh mu olduğunu bilmemektedir. Bunu kesin bir şekilde bilmeyen bir kimsenin kesin bilgisi olmadığı bir şeyle amel etmesi bir tarafa onu ikrar/kabul etmesi bile gerekmez.

Burada Hâdî, konuyu açmak için tasarlamış olduğu hayali tartışmaya, Kur'an'dan bir kısmın kaybolduğunu benimseyen üçüncü bir şahsı katar. Bu üçüncü şahıs aynı görüşü paylaşan ikinci şahsa: "Kur'an'dan kaybolan kısım bende var. Ben onu esas alıyorum ve onunla amel ediyorum. O, elimizde bulunan Kur'an'ın tümünü nesh etmektedir. Ben bu nesh edilmiş olan hükümleri uyguluyorum, onları nesheden hükümleri uyguluyorum. İnsanların elinde kalan Kur'an'ı nesheden ve bu Kur'an'dan kaybolmuş olan Allah'ın farzlarıyla ona ibadet ediyorum. Ben bunu biliyorum, çünkü o, bende ve elimde bizzat mevcut. Sonra farz olan oruç Recep orucudur, nasıl ki Kudüs'teki Beytü'l-Makdis'e dönerek namaz kılma ve buna benzer diğer hükümler nesh olunmuşsa Ramazan orucu da nesh olunmuştur, Kur'an'dan kalan kısımda belirtilen vakitlerde namazı kılmıyorum, çünkü bu elinizde bulunan mensuhtur, onu kaybolan kısımdaki hükümler neshetmiştir. Aynı şekilde zina eden sopalalmaz, eli kesilir; hırsızın eli kesilmez, yüz değnek vurulur. Bu hüküm Kur'an'ın kaybolan kısmında sabittir, ben hükmü oradan anlayıp, öğrendim. İnsanların elinde eksiksiz olarak bulunduğunu iddia ettiğin bu Kur'an kalıntısında yer alan hırsız ve zânî hakkındaki hüküm mensuhtur. Kur'an'dan kaybolmuş olan ve bilinmeyen kısım onu nesh etmiştir. Ben nâsîh ile amel ediyor ve mensuhu terk ediyorum." iddialarında bulunsa ve mevcut Kur'an'ın eksik olduğunu savunan ikinci şahsa bütün farzlar konusunda bu şekilde karşı çıksa, eksik olduğunu iddia eden, büyük olsun küçük olsun Kur'an'ın bütün farzları konusundaki bu iddiayı (üçüncü şahsın iddiasını) kabul etmek zorunda kalır. Çünkü o, ona uymuş ve

49 Hâdî ile'l-Hakk, *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, ss. 461-462.

Kur'an'ın bir kısmının hatta iddiasına göre çoğunluğunun kaybolduğu hususunda onunla fikir birliği etmiştir.

Hâdî ile'l-Hakk'a göre eğer Kur'an gerçekten böyle olsaydı, insanların tümü bu tür iddialardan her hoşlarına gideni ileri sürebilirler, bu durumda da Allah'ın farzları ve hadleri geçersiz olur ve Allah adına kullar üzerine hiçbir sınırlama konmamış olurdu. Çünkü onun bu ileri sürdüğü iddia gerçek olmuş olsaydı, Rasulullah'ın "hadleri şüphelerle düşürünüz" hadisi gereğince hadler düşerdi. Ve bu çürük, muhal, yalan, saptırıcı ve sapık görüşün sahibine Müslümanlar uysalar veya bu görüşü Müslümanların kabul etmesi caiz olsa, mü'minlerin kendilerinin ve imamlarının Kur'an'ın nâsîhini mensuhunu ve kaybolan kısmın tümünü ortaya koymaları gerekir. Aksi takdirde onların haddi hak eden kişiye had uygulama yetkileri söz konusu olmaz. Çünkü yaptığı bir şeyden dolayı üzerine had vacip olan her had uygulanacak şahıs, Allah'ın bu konudaki had hükmünün mensuh olduğunu iddia eder ve işlediği suçtan dolayı mevcut Kur'an'da belirtilen haddin uygulanamayacağını, Kur'an'ın eksik olduğunu iddia edenin iddiasına göre elde bulunan Kur'an kalıntısındaki haddin dışında başka bir haddin bu suçun haddi olduğunu belirtir ve "kaybolan o hükmü getirin ve bana okuyun. Eğer orada bu mevcut olanı nesheden bir şey bulamazsanız mevcut olan haddi bana uygulayın, benim iddia ettiğimi orada bulursanız o zaman beni bırakın", der.⁵⁰ Dolayısıyla insanlar için inzal edilmiş olan Kur'an, onlar için geçerliliğini yitirmiş, Allah'ın cin ve insanlara karşı delili olma niteliğini de kaybetmiş olur ve Kur'an'da bildirilen emir ve yasakların da bir anlamı kalmaz.

3.2. Kur'an'da Eksiklik ve Fazlalık Olmadığını Naklî Delille Temellendirme

Hâdî ile'l-Hakk, Kur'an'dan herhangi bir şeyin kaybolmasının mümkün olmadığını önce mantıken ifade ettikten sonra burada, Allah'ın bizzat kendisinin Kur'an'ı koruduğunu ifade eden ayetleri aktarır. Bu çerçevede, Kur'an'ın latif, habir ve bir olanın delili iken ve onda mahlukâta farz kıldığı şeyler varken ondan az veya çok bir bölümün kaybolmasının mümkün olmadığını onu bizzat Allah'ın koruma altına almış, ona ilisebilecek her şeye engel koymuş olduğunu ifade eder. Kur'an'ın Allah tarafından korunduğunun Buruc 85/21-22'de Fussilet 41/42'de açıkça belirtildiğini söyler.⁵¹ Ayrıca Hicr 15/9'da Allah'ın, in-

50 Hâdî ile'l-Hakk, *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, ss. 462-463.

51 Bu ayetlerin mealleri şöyledir: "Hayır, (Kur'an, onların dedikleri gibi bir söz değil), o, şerefli bir Kur'an'dır. Korunan bir levhada (yazılı)dır." Buruc 85/21-22; "Ne önünden ne arkasından onu boşa çıkaracak bir söz gelmez. (O) Hüküm ve hikmet sahibi, çok övülen (Allah)dan indirilmiştir." Fussilet 41/42.

dirmiş olduğu zikrin koruyucusu olduğunu bildirdiğini kaydeder.⁵² Bu açık ayetlerden sonra Kur'an'ın korunmadığı gibi bir iddianın, zır cahil, akıl ve sağduyudan yoksun ve Allah'ın ayetlerini hiçe sayan, Allah'ın onu koruduğuna dair sözünü inkar eden kimsenin dışında başkasının ağzından çıkmayacağını kaydeder.⁵³

Hâdî ile'l-Hakk daha sonra Kur'an'da bir eksiklik ve fazlalık olmadığı hususunu teyit etmek için babasından dedesi Kâsım Ressî'nin, Hasan oğullarından yaşlı bir kadının elinde gördüğü mushafı ilgili rivayeti aktarır. Buna göre Hâdî'nin babası Hüseyin, babası Kâsım Ressî'nin şöyle dediğini nakleder: "Emîrül-Mü'minin Ali b. Ebî Talib'in mushafını Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in soyundan ihtiyar bir kadının yanında okudum. O mushafın değişik el yazılarıyla cüzler halinde yazılmış olduğunu, cüzlerden birinin en alt kısmında Hz. Ali b. Ebî Talib'in yazdığı bir yazı olduğunu, diğer bir cüzün en altında Ammar b. Yasir'in yazdığını, bir diğerinde el-Mikdâd'ın yazdığını, bir diğerinde Selman el-Fârisî'nin yazdığını, bir diğerinde Ebû Zer el-Gıf'arî'nin yazdığını gördüm. Sanki onlar, bu mushafın yazımında yardımlaşmış gibiydiler." Sonra Kâsım Ressî, o mushafı okuduğunu, onun, insanların elinde bulunan Kur'an'ın aynısı olduğunu, sadece *Kâtilû'l-lezine yelûnekum mine'l-küffâr* yerine *Uktulû'l-lezine yelûnekum mine'l-küffâr* yazılmış olduğunu, ayrıca bu mushafta Muavvizeteyn'in de yer aldığını ifade eder.⁵⁴

Burada dikkat çeken husus, başta Hz. Ali olmak üzere Mushafın cüzlerini yazdığı belirtilen sahabiler Şîa'nın hayırla andığı ve haklarında kötü herhangi bir söz aktarmadığı kimselerdir. Bu rivayet Kâsım Ressî'nin eserinde de geçmekteydi. Onda Ali b. Ebî Talib, Selman ve Mikdâd dışındaki şahıslar zikredilmemektedir. Bu söz konusu rivayete bazı eklemelerin yapılmış olabileceğini ihlas ettirmektedir. Ayrıca Muavvizeteyn'in Kur'an'da olduğunun belirtilmesi de, söz konusu dönemde farklı görüş öne sürenlerin bulunduğunu îmâ eder.

Daha sonra Hâdî ile'l-Hakk, dedesi Kâsım'dan farklı olarak, Rasulullah'ın şu hadisinin de, Kur'an'ın korunması, onun farklılaştırılması, bir kısmının kaybolması, zevali ve eksilmesi gibi iddiaların çürütülmesi hususunda delil olduğunu ifade eder: "Ben size öyle bir şey bırakıyorum ki benden sonra ona sarıldığınız sürece ebediyen sapmazsınız; Allah'ın Kitabı, itretim ve Ehl-i Beytimdir. Latif ve habîr olan Allah bana bildirdi ki o ikisi havza ulaşana

52 Ayetin meali şöyledir: "O zikri (Kitab'ı) biz indirdik; ve onun koruyucusu da elbette biziz".

53 Hâdî ile'l-Hakk, *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, s. 463.

54 *Aynı eser*, ss. 463-464. Bu rivayet yukarıda naklettiğimiz *Mesâilü'l-Kâsım*'da geçen rivayetle anlam olarak aynı olmasına rağmen ona bazı eklemelerin yapıldığı görülmektedir.

kadar birbirinden ayrılmaz.”⁵⁵ Böylece Hâdî ile'l-Hakk, Rasulullah'ın, onlardan her ikisinin kalıcı/sabit olduğunu ve her ikisinin Allah katından mahlukâtı üzerine Allah'ın arzında kıyamet günü âlemlerin haşr edileceği zamana kadar bir hüccet olarak kalacaklarını bildirdiğini zikreder.

Sonuç

İlk defa I/VII. asrın sonlarında Sebeiyye tarafından gündeme getirilen Kur'an'da tahrif iddiaları, III./IX. asrın sonlarına doğru Şii grupların çoğunluğu arasında yoğunlaşmış ve tehlikeli bir boyut kazanmıştır. Bu dönem, imam olacak şahsın nassta açıkça belirtilmesi anlayışı ve bunu temellendirme tartışmalarının arttığı zamana denk gelmektedir. Bu süreçte Gulât Rafıza ve bazı İmâmî düşünürler, Kur'an'da eksiklik veya fazlalık olduğu iddialarını sıkça öne sürmüşlerdir. Şîa'nın bir alt grubu sayılan Zeydiyye'ye mensup olan Kâsım Ressî (246/860) ve Hâdî ile'l-Hakk (298/910) ise, söz konusu iddiaları reddedip, Kur'an'da herhangi bir eksiklik ve fazlalığın olmadığını ispata girişmişlerdir. Onların girişimleri, aynı zamanda dönemlerinde bu hususla ilgili tartışılan ve öne sürülen fikirlerin tespiti bakımından da önemlidir.

Bu çerçevede Kâsım Ressî, önce Kur'an'da Allah'ın kullarına itaati emrettiği ayetlerden bazılarını delil getirip, bu ayetlerin mantıki sonucu olarak onda bir eksikliğin olmasının mümkün olmadığını ispata girişir. Çünkü Allah'a hakıyla itaat edebilmek için Kur'an'daki emir ve yasaklardan herhangi bir şeyin eksik olmaması gerekir. Ona göre eksiklik iddiasını salih bir kimseye isnat etmenin de bir anlamı yoktur. Çünkü Rasulullah'ın ashabından pek çok kimse yazı ve kıraat olarak Kur'an'ı biliyorken onda bir eksilme ve ekleme olması mümkün değildir. Bu mantıki delillendirmelerinden sonra Kâsım, Hasan oğullarından birinin yanında Hz. Ali, Selman ve Mikdat'ın hattıyla yazılmış bir mushaf gördüğünü ve o mushafın mevcut Kur'an'ın aynısı olduğunu kaydeder.

Hâdî ile'l-Hakk ise, genelde aynı hususlara dikkat çekmekle birlikte konuyu daha sistematik bir tarzda ele alır. Bu çerçevede önce Allah'ın kullarına karşı delillerini zikreder. Bunlar arasında yer alan Kur'an'da, emir ve yasakların, kullar için gerekli her şeyin bulunduğunu, onun insanlara gönderilmiş bir kitap olduğunu ve Allah'ın ona uymayı emrettiğini Kur'an'dan ayetlerle ortaya koyar. Sonra Allah'ın bu emir ve yasaklarına riayet edebilmek için insanların bunlardan haberdar olması gerektiğini, dolayısıyla Kur'an'da bir eksiklik olmaması gerektiğini ifade eder. Kâsım Ressî'den farklı olarak, Kur'an'ın bir kısmının

55 Hâdî ile'l-Hakk, *er-Redd alâ men ze'ame enne'l-Kur'ane kad zehebe ba'duhu*, s. 464.

kaybolduğu kabul edildiği takdirde ortaya çıkacak sonuçlardan bahseder. Bu çerçevede Kur'an'da emir ve yasaklar, nâsîh-mensuh bulunduğunu bilip, mevcut Kur'an'da bir eksiklik olduğu kabul edildiği takdirde had cezalarından hiç birinin yerine getirilemeyeceğini, emir ve yasaklara riayet edilemeyeceğini belirtir. Çünkü bu durumda Kur'an'ın tamamına muttali olunamadığı için hangi ayetin nâsîh hangisinin mensuh olduğuna karar verilemeyecektir. Dolayısıyla Allah'ın insanlara kitaplar göndermesinin hikmeti gerçekleşmeyecektir. Bu ve benzeri mantıki çıkarımlardan sonra Hâdî ile'l-Hak, Allah'ın Kur'an'ı koruduğunu ifade eden ayetleri ve sekaleyn hadisini zikredip, bunların da onda bir eksiklik ve fazlalık olmaması gerektiğinin delili olduğunu ifade eder. Sonra dedesi Kâsım Ressî'nin, Ali oğullarının elinde gördüğü mushafın mevcut Kur'an'ın aynısı olduğunu ifade ettiği rivayeti de delil olarak aktarır.

Her iki yazarı karşılaştırdığımızda Hâdî ile'l-Hakk'ın konuyu Kâsım Ressî'ye göre daha sistematik ve ayrıntılı olarak ele aldığını görüyoruz. Bu da onun döneminde Kur'an'ın tahrifiyle ilgili tartışmaların daha ciddi boyutlara ulaştığına işaret eder.